

Een prachtige ziel in een onaanzienlijk lichaam

Het best gedocumenteerde gezicht van de zeventiende eeuw is ongetwijfeld dat van Rembrandt. Maar liefst tachtig zelfportretten zijn er van hem bekend. Niemand in die eeuw, zelfs geen enkele vorst, is zo vaak afgebeeld. Zijn eerste zelfportret schilderde Rembrandt op zijn tweeëntwintigste en het laatste op zijn drieënzestigste, niet lang voor zijn dood. Miljoenen mensen zijn verbouwd met zijn pafferige gezicht met de kleine ogen, het vlossige haar, zijn niet bepaald fraaie neus, zijn ongezonde huid. Rembrandt observeerde zichzelf scherp en meedogenloos. Dat hij een onaanstekelijk gezicht zo vaak heeft afgebeeld, wijst erop dat hij als kunstenaar gericht was op waarachtigheid, niet zozeer geïnteresseerd in het uiterlijk als wel in het innerlijk van wie hij afbeeldde.

Ondanks de tachtig zelfportretten blijft het moeilijk je een voorstelling te maken van Rembrandts verschijning. Hoe zag hij eruit en hoe gedroeg hij zich als hij een kroeg in de Jordaan binnenkwam of het stadhuis van Amsterdam? Was hij de extravert van zijn vroege werk, de introvert van zijn latere werk? Was hij een man van brede gebaren, was hij joviaal? Of was hij, ondanks zijn kennis van de wereld en zijn zelfbewustheid als kunstenaar, toch een licht verlegen figuur? Op de zelfportretten toont Rembrandt zichzelf altijd in een bepaalde rol, al dan niet exotisch gekleed. Zelfs als hij zichzelf schildert met zijn geliefde Saskia op zijn knie en lachend het wijnglas heft, zien we hem in een rol.

Maar er bestaat een klein, geëtsd zelfportret dat een zeldzaam informele Rembrandt toont. De ets lijkt snel gemaakt. Hij is gedrukt op kostbaar Japans papier, wat betekent dat Rembrandt er waarde aan hechtte. De meester is hier begin vijftig. We zien hem in close-up, vlak voor de spiegel, met een etsnaald aan het werk. Hij draagt geen fraai kostuum, maar een schildersjak dat bij de hals openstaat. Zijn schildersmuts staat slordig op zijn hoofd, zijn haar komt er onderuit. Hij heeft een zachte en peilende blik. Op grond van de forse onderkin, de schouderpartij en de borst in het open hemd kreeg ik het gevoel dat Rembrandt een vrij kleine en gezette man met driftige gebaren moet zijn geweest.

Rembrandt, *Zelfportret, tekenend op een etsplaat*, 1658

Wat doet de verschijning van Rembrandt ertoe, kun je je afvragen. Het gaat toch om zijn werk? Maar soms zou ik zo graag een blik willen werpen in zijn wereld, om hem te zien lopen langs de Westerkerk of in de gang van een grachtenpand op weg naar een opdrachtgever. Rembrandt op de Noorder- of de Nieuwmarkt, op zoek naar antieke kostuums, of op een veiling van oude prenten.

Ik ben gehecht aan bepaalde foto's van de kunstenaars waar ik van houd. De foto van Giacometti waarop hij in de regen een straat in Parijs oversteeft. Hij loopt een beetje gebogen en om zichzelf te beschermen tegen de regen heeft hij zijn jas over zijn hoofd getrokken. Het is een prachtige foto van Cartier-Bresson. Giacometti maakt een armoedige indruk, het is duidelijk een oude jas die hij over zijn hoofd heeft getrokken, en dat past bij zijn armoedige atelier, zijn beelden, zijn melancholieke wereld. Francis Bacon in de troosteloze chaos van zijn atelier, dat zo precies zijn levensgevoel uitdrukt. Picasso die in plaats van zijn vingers tien croissants op de ontbijttafel heeft gelegd - beeld van zijn speelse geest. Van Rembrandt hebben we geen enkel beeld dat ons zijn alledaagse verschijning laat zien. Alleen deze kleine ets in de Albertina in Wenen komt er bij in de buurt. We kennen alleen zijn ziel, die hij keer op keer heeft weten uit te drukken in zijn schilderijen, in iets wat van dichtbij gezien alleen maar verf is.

Nu ik me over Rembrandts zelfportretten buig, besef ik ook dat ik nooit affiniteit heb gevoeld met zijn uiterlijke verschijning, hoe mooi en indringend sommige zelfportretten ook zijn. Hij blijft niet alleen een figuur uit een andere tijd, op afstand, maar ik voel ook geen affiniteit met zijn gedrongen gestalte. Zijn sterk ontwikkelde handen zijn het enige dat me in zijn uiterlijk aantrekt. Toch kijk ik al een half leven naar zijn werk en heb ik van jongs af aan gehouden van zijn warmte, zijn innigheid, zijn eenvoud, zijn diepgaande aandacht voor de meest uiteenlopende mensen, zijn liefde voor de dingen. Rembrandt: hét voorbeeld van een prachtige ziel in een onaanzienlijk lichaam.